

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

РЕЦЕНЗИЯ

От: *доц. д-р Елена Симеонова, катедра „Политология“, УНСС, научна специалност „Политология“*

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен **„доктор“** по *научна специалност „Политология“* в УНСС

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури за защита на дисертационния труд, съгласно Заповед 1722/04.07.2023 г. на зам.-ректора на УНСС по НИД и МС

Автор на дисертационния труд:	<i>Елеонора Милчова Ушатова-Калинова</i>
Тема на дисертационния труд:	Ролята на омбудсмана в развитието на гражданското общество в България – гражданско участие

1. Информация за дисертанта

Дисертантът се е обучавал по докторска програма към *катедра „Политология“* на УНСС по *научна специалност „Политология“*, съгласно Заповед на зам.-ректора по ПИД и МС на УНСС №1728/15. 07. 2021 г. Обучението е осъществено в *свободна* форма през периода 2021-2023 г., като докторантката е положила успешно и в срок всички изпити от индивидуалния си учебен план.

Кратка биографична справка: Докторант Елеонора Милчова-Ушатова има магистърска степен по „Политология“ от СУ „Св. Климент Охридски“. Притежава богат професионален опит в следните основни направления: (1) политически маркетинг и политически анализ; (2) връзки с обществеността; (3) проектна дейност – разработване и управление на проекти, натрупан от работата ѝ в държавни институции (президентство) и партийни и неправителствени организации и структури. Настоящият дисертационен труд е своеобразно и логично теоретично обобщение на натрупания от докторантката значим практически опит от работата ѝ в гражданския сектор.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Структура и обем: Представеният за рецензия дисертационен труд е в **общ обем** от 176 стандартни страници, от които: 166 страници основен текст; 5 страници приложения и 5 страници използвана литература. В съдържателен план **структурата** на рецензирания труд напълно съответства на зададената тема и я разкрива в пълнота. Тя е решена в стандартния за подобен род академични разработки формат – увод, три глави и заключение. Първа глава задава теоретико-методологичната основа на изследването, като в отделните параграфи се дефинират, от една страна, гражданското общество с две от структурно определящите го компоненти – гражданските движения и неправителствените организации, а от друга – гражданското участие в неговите концептуални и типологични измерения. Глава втора поставя във фокуса на вниманието предмета на изследването – институцията национален омбудсман през призмата на взаимоотношенията с основните актьори на гражданското общество – гражданските движения и НПО. Глава трета представя резултатите от един от основните приносни моменти на дисертационното изследване – емпиричния анализ на възможностите, които институцията национален омбудсман предоставя за гражданско участие.

В темпорален план, изследването обхваща един почти 35-годишен период от 1989 г. (началото на демократичните промени) до 2023 г., което е важна предпоставка за изчерпателност. Направени са и някои важни уговорки, касаещи ограниченията и валидността на изследването.

Оценка на актуалността и изследователски елементи: Темата на дисертационното изследване е особено актуална и уместна като изследователски фокус и ориентация в контекста на вихрещата се вече повече от три години тежка вътрешнополитическа криза от структурно-функционален тип, в която са въвлечени почти всички политически институции и организации и която генерира висока степен на гражданско участие под различни форми. На фона на продължителна вътрешнополитическа нестабилност, институцията Национален омбудсман придобива особена значимост.

Актуалността се подчертава и от факта, че до момента институцията Национален омбудсман е била обект на изследователски дирения в едва четири дисертационни изследвания, които са коректно посочени в увода. Тяхната предметна ориентация обаче е различна от тази в дисертационния труд на Елеонора Ушатова, който задава нов ракурс и предмет на изследване – *„взаимодействието на Националния омбудсман с организациите на гражданското общество и институционалното участие на гражданите в процеса на вземане на решения“*.

В увода коректно са формулирани всички необходими за един академичен труд елементи, а именно: обект и предмет на анализ, цел и задачи, основна изследователска хипотеза, която е подложена на проверка посредством осъщественото изследване. Всички тези елементи са логично свързани както по между си, така и със формулировката на темата и по този начин, в своята цялост, задават „носещата конструкция“ на изследването.

Обект на анализ е „*институцията на националния омбудсман*“, а **предмет** – „*взаимоотношенията на институцията с гражданското общество с акцент върху правото на гражданско участие*“.

Целта на дисертационния труд е: „*да обследва възможностите на институцията национален омбудсман във взаимоотношенията му с гражданските активности като структури на гражданското общество в България и потенциала да институционализира гражданско участие в процеса на вземане на решение*“. Тя релевантна на заложената във формулировката на темата и обекта и предмета на анализ изследователска рамка. Така зададена основната цел на изследването е проследима и измерима.

Посоката на изследователските дирения се задава от **две хипотези**. Първата от тях обвързва каузално дейността на националния омбудсман със степента на гражданската активност и гражданското участие, а втората – постановява взаимовръзка между ефективността на институцията национален омбудсман с степента на сътрудничество и взаимодействие с гражданския сектор.

Използвана научна литература и осведоменост на докторанта: Дисертационният труд е снабден с детайлен и коректен научен апарат. Използваната литература е обширна и релевантна на темата и свидетелства за висока степен на осведоменост на докторантката по проблематиката, разглеждана в дисертационния труд. Списъкът с използвана литература съдържа общо 77 единици, от които: 35 монографични изследвания; 6 статии в научни списания; 14 институционални изследвания на неправителствени организации, сред които *Център за изследване на демокрацията, Български център за нестопанско право, Коалиция 200* и др.; 2 авторитетни справочни издания; 20 закони, нормативни актове и различни по характер програмни документи. Някои от библиографските описания са непълни (като например тези под номера 11, 16 и 23), но това, най-вероятно, е плод на технически пропуск. Комбинираното използване на различни по характер източници е допринесло за многоаспектно обхващане на предмета на изследване. Демонстрирано е добро познаване на научната литература по проблематиката (както българската, така и

чуждестранната), а също и на нормативната база, регламентираща дейността на националния омбудсман и НПО.

В стилно-езиково отношение, разработката отговаря на академичните изисквания. Текстът е четивен и разбираем.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати.

Научните и научно-приложните резултати от дисертационното изследване биха могли да бъдат обособени три основни направления: (1) *теоретико-постановъчни*; (2) *концептуално-структуриращи* и (3) *емпирично-пробационни*, като всяко едно от тях е разположено в съответните структурни единици на разработката.

(1) *теоретико-постановъчни резултати*. Тук могат да се открият основните елементи на теоретико-методологичната конструкция на изследването. Първият и най-важен елемент от тази конструкция са експлицитно дефинираните основни понятия, в случая „гражданско общество“ и „гражданско участие“. Проследено е историческото развитие на концепцията за „гражданско общество“ от античността до наши дни, като внимателно са подбрани емблематични автори за всеки исторически подпериод и стегнато и фокусирано са представени техните интерпретации на политическия феномен „гражданско общество“. Разбира се, при подобни ретроспективни обзори винаги са възможни допълнения или обструкции, но не бива да се забравя, че, именно защото е субективен, този подбор отразява спецификата на авторския прочит. В конкретния случай авторите предпочитания са отдадени на Сократ, Платон, Аристотел, Цицерон, Лок, Хобс, Русо, Хегел, Алексис дьо Токвил, Маркс и Енгелс, Антонио Грамши. В периода на античността, дисертантката открива понятието за гражданско общество в контекст на темата за гражданството, разбира се като „принадлежност към общностен цивилизационен и градски живот, подчинен на добродетелност и общо благополучие. Друг отличителен момент, който отчетливо е открит, е, че в разсъжденията на философите от античността, гражданското общество е „доброто общество“, което е неразделна част от държавата. В периода на Просвещението, в унисон с процесите на секуларизация, идеята еволюира, като гражданското общество вече се определя в отношенията между гражданското общество и държавата. В контекста на разграничението политическо и гражданско общество (Джон Лок) постепенно изкрystalизира и идеята за обществен договор и постулирането на собствеността като основа на гражданското общество (Русо). А в Новото време, гражданското общество, дефинирано вече като „сфера на универсалния егоизъм“, освен че се очертава като „специфична арена на икономическа активност“, се явява и предикат за

съществуването на държавата, която е призвана да го регулира (Хегел). В друга избрана от докторантката концептуализация, то се разглежда като „противовес едновременно на либералния индивидуализъм и на държавната централизация (Токвил). За да бъде концептуализацията обективна са открити и ключови идейно-философски контрапункти. Така например, в противовес на Хегеловото разбиране за гражданското общество, докторантката откроява това на Маркс, според когото, „държавата като политическа организация, възниква от гражданското общество, което частният, индивидуалният живот на човека“. Обзорът на историческия подпериод на Новото време завършва с представяне на идеите на Антонио Грамши, който не приема, че гражданското общество има нещо общо с материалните отношения и който определя гражданското общество като „интелектуален и духовен живот“.

Историческият обзор на развитието на концепцията за гражданско общество приключва с представяне на съвременното разбиране на понятието. То е изведено въз основа на идеите на Хабермас, който разбира гражданското общество като „самостоятелна самоорганизираща се публична сфера“; Коен и Арто, за които то е „сфера на социални взаимодействия, което се намира между икономиката и държавата“; Гелнър, чието инструментално възприятие свежда гражданското общество до „набор от неправителствени институции“, които изпълняват ролята на противовес на държавата; Дарендорф, който пък разглежда гражданското общество единствено в смисъла на „юридическото равновесие между индивидите“ и др. В резултата на историческия обзор на концепцията за гражданското общество, за целите на дисертационното изследване, докторантката извежда и своя дефиниция, която гласи: *„гражданското общество е форма на организиран обществен живот от самозараждащи се структури, осъществява дейност на доброволен принцип, независим е от държавата, но се подчинява на определени законови норми“*. Дефиницията е операционализирана чрез извеждането на набор от 6 характеристики.

Друг основен елемент на теоретико-методологичната рамка на дисертационното изследване е дефинирането на **гражданските движения** и **неправителствените организации** като основни актьори на гражданското общество. Разгледани са причините за възникването на гражданските движения като специфичен продукт/разновидност на социалните движения от 60-те години на ХХ-ти век. Тази еволюция е проследена през призмата на различни теории като например: политическото отчуждение; социалната промяна; мобилизационната теория и др.

Гражданските движения са типологизирани от гледна точка на целта, промяната на ценности, посоката и скоростта на промяната, стратегията и тактиката на действие. Характеризирани са и от гледна точка на структурата, рекрутирането на лидери и целите. Приведени са и два емблематични примера за граждански движения, които успяват да мобилизират значима обществена подкрепа и това са: движението срещу добива на шистов газ (2011-2012 г.) и движението, част от общоевропейска кампания, срещу търговското споразумение АСТА (2012 г.) (нарушаване правата на интелектуална собственост в интернет).

Що се отнася до вторият значим актьор на гражданското общество – НПО, те са представени и типологизирани според Закона за юридическите лица с нестопанска цел и е представен исторически обзор на развитието им в България след 1989 г.

Концептуализирано гражданското участие в контекста на демократичния политически процес. Коректно са постановени разграничителни линии със сродни понятия като „политическо участие“ и „социално участие“. Представена е и типологизацията на Сара Уайт на гражданското участие въз основа на критерия „равнище на участие“. Според този критерий се идентифицират четири типа гражданско участие – номинално, инструментално, представително и трансформативно. Значимостта на гражданското участие е подчертана чрез разглеждането на някои нормативни документи, които го регламентират. Такъв документ например са Насоките за гражданско участие в процеса на вземане на решения, приети от Комитета на министрите на ЕС през 2017 г.

От гледна точка на наличието или отсъствието на нормативен регламент, докторантката идентифицира гражданското участие на „извънституционално“ и „институционално“. В рамките на институционалната форма са разгледани референдумите, проведени у нас в периода 2013-2016 г. Освен референдумите, друга „по-лесна и достъпна“, но „много по-неефективна“, според докторантката, форма на гражданско участие е подписката. В заключителния параграф на първа глава е акцентирано върху Закона за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление, който на практика, нормативно институционализира гражданското участие в обществено-политическия живот в България.

(2) *концептуално-структуриращи резултати.* В тази категория могат да се отнесат резултатите, произтичащи от концептуализацията на институцията Омбудсман по отношение на състоянието на гражданското общество в България. Направен е оценъчен исторически и функционален

обзор на институцията Омбудсман в европейски и български контекст, с акцент върху шведския опит (втора глава). Открити са някои ключови производни/разновидности на институцията, като например „национален (парламентарен) омбудсман, местен защитник, европейски омбудсман.

Детайлно е изяснена правната регламентация на правомощията и дейността на институцията Омбудсман в България. При представянето на основните принципи и правния регламент на дейността на Националния омбудсман, като интригуващ научно-приложен резултат следва да се отбележи на съставената от докторантката справка за броя жалби и обслужени граждани по години от Националния омбудсман (вж.: табл. 1, стр. 87).

Идентифицирани и обяснени са каналите за връзка на омбудсмана с гражданското общество. Такива са например Консултативния конституционен съвет при Омбудсмана; Обществения съвет по правата на детето. Експертния съвет по проблемите на дискриминацията; Съвета за наблюдение по чл. 1 от Закона за хората с увреждания и др.

Специално внимание е отделено на ролята и дейността на омбудсмана по време на кризи. Тя е илюстрирана чрез описанието на два случая от българската практика – националния протест от лятото на 2013 г. и протестът на майките на деца с увреждания от 2016 г. Те са теоретично концептуализирани през теорията на Розанвалон за „контрадемокрацията“ пораждаща се от „демократичното недоверие“. Не е пропусната и ролята на омбудсмана по време на пандемията от Ковид-19, която разтърси по особено болезнен начин всички общества.

Като друг съществен научно-приложен резултат може да се открие оценката на състоянието на гражданското общество в България, представено през призмата на Индекса за устойчивост на гражданския сектор. Въз основа на изследване на Тръста за развитие на гражданското общество, докторантката представя 6 периода в развитието на гражданското общество в България и те са: първи 1988-1989; втори 1989-1990; трети 1992-1996; четвърти януари-февруари 1997; пети 1998-2006; шести 2007 до сега. Това, което прави впечатление при така структурираните периоди, е че те не са реципрочни като обхват и някои от тях не са застъпващи се.

Глава трета завършва с изводи за състоянието на гражданския сектор в България.

(3) емпирично-пробационни резултати. Тази категория резултати от дисертационното изследване на Елеонора Ушатова, са едни от най-интересните и значими, от една страна, защото обобщават данните от

авторско качествено емпирично проучване, от друга, защото в най-голяма степен синтезират нейния личен опит от работата в гражданския сектор. Проведени са общо 13 дълбочинни интервюта с две категории респонденти – представители на администрацията на Омбудсмана и с представители на НПО. Въпросниците, по които са проведени интервюта са представени в приложения 1 и 2, а в приложение 3 е представен поименен списък на респондентите с посочени длъжности и институционална/организационна принадлежност.

Използвана методология. Приложените изследователски методи – контент-анализ; описание на случаи и дълбочинни интервюта, са подходящи за целите на дисертационното изследване, взаимно се допълват и предоставят възможност за „извличане“ на приемливи авторски приноси.

Оценка на изпълнението на поставените задачи и постигането на целта. Въз основа на представения обзор на получените научни и научно-приложни резултати, може категорично да се заключи, че изследователската цел на дисертационното изследване и поставените задачи са изпълнени.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

В самооценката на приносните моменти в дисертационния труд са идентифицирани общо 5 приносни момента – два определени като „научни“ и три с „научно-приложен характер“. Без да оспорвам самооценката на приносните моменти, за целите на настоящата рецензия си позволявам да ги перифразирам по следния начин:

1. Зададен е оригинален и специфичен, неизследван до момента, предмет на анализ, а именно – възможностите, които тази институцията омбудсман предоставя за гражданско участие на движения и НПО (научен);
2. Идентифициране на теоретико-методологични „бели петна“ в концептуализирането на институцията Омбудсман (научен);
3. Анализирана е ролята на омбудсмана по време на кризи от различно естество (научно-приложен);
4. Емпиричен анализ на институцията Омбудсман в България чрез описание на конкретни случаи от практиката и анализ на специфичния опит на ключови НПО (научно-приложен).

5. Оценка на публикациите по темата на дисертацията.

Налице са общо три публикации по темата на дисертацията, две от които са в сборници с доклади от научни конференции, а една в авторитетно научно списание („Политически изследвания“). В съдържателен план публикациите разкриват съществени структурни елементи от дисертацията и отговарят на критериите за научност.

6. Оценка на автореферата.

Авторефератът коректно и напълно отразява съдържанието на дисертационния труд.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Ще се въздържа от самоцелно отпращане на критични бележки поради факта, че познавам дисертационния труд на Елеонора Ушатова в развитие, в качеството ми на рецензент на варианта, обсъден на вътрешната защита. Със задоволство констатирам, че докторантката е взела под внимание и е отразила направените от членовете на катедрения съвет конструктивни бележки и препоръки. След редакцията трудът е придобил цялостен, завършен и отговарящ на академичните изисквания вид.

Изкушавам се да задам обаче следния въпрос: *Според докторантката, кой от заемалите досега поста Национален омбудсман на РБългария, е бил „най-смел, за да води битки с институциите“, защитавайки правата на гражданите?*

8. Заключение

Дисертационният труд отговоря напълно на националните изисквания по чл. 2б, ал. 2 и 3 на ЗРАСРБ и по чл. 24, ал. 1 на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, въз основа на което, предлагам да бъде присъдена ОНС „доктор“ на докторант Елеонора Ушатова!

30 септември 2023 г.
София

Подпис: .....

ACADEMIC EVALUATION REVIEW

by: *Assoc. Professor Elena Simeonova, PhD*

about: dissertation work for awarding the educational and scientific degree "doctor" in the scientific specialty "Political Science" at UNSS

Reasons for presenting the review: participation in the composition of the scientific jury for the defense of the dissertation work, according to Order 1722/04.07.2023 of the Deputy Rector of the UNSS for NID and MS

Author:	Eleonora Milchova Ushatova-Kalinova
Dissertation topic	The role of the ombudsman in the development of civil society in Bulgaria - civil participation

1. Information about the dissertation student.

The dissertation student studied in a doctoral program at the "Political Science" department of the UNSS in the scientific specialty "Political Science", according to the Order of the Deputy Rector of the Ministry of Education and Culture of the UNSS No. 1728/15. 07. 2021. The training was carried out in a free form during the period 2021-2023, and the doctoral student successfully passed all the exams from her individual study plan on time.

BiosketcsH: Doctoral student Eleonora Milchova-Ushatova has a master's degree in "Political Science" from SU "St. Kliment Ohridski". He has extensive professional experience in the following main areas: (1) political marketing and political analysis; (2) public relations; (3) project activity – development and management of projects, accumulated from her work in state institutions (presidency) and party and non-governmental organizations and structures.

The current dissertation is a unique and logical theoretical summary of the significant practical experience gained by the doctoral student from her work in the civil sector.

2. General characteristics of the presented dissertation work

Structure and volume: The dissertation submitted for review has a total volume of 176 standard pages, of which: 166 pages of main text; 5 pages of appendices and 5 pages of references. In terms of content, the structure of the reviewed paper fully corresponds to the assigned topic and reveals it in full. It is decided in the standard format for such kind of academic works – introduction, three chapters and a conclusion. The **first chapter** sets the theoretical-methodological basis of the study, and in the separate paragraphs, civil society is defined, on the one hand, with two of its structurally defining components - civil movements and non-governmental organizations, and on the other - civil participation in its conceptual and typological dimensions. **Chapter two** focuses attention on the subject of the study - the institution of the national ombudsman through the prism of relationships with the main actors of civil society - civil movements and NGOs. **Chapter three** presents the results of one of the main contributing points of the dissertation research – the empirical analysis of the opportunities that the institution of the national ombudsman provides for citizen participation.

Temporally, the study covers an almost 35-year period from 1989 (the beginning of the democratic changes) to 2023, which is an important prerequisite for comprehensiveness. Some important caveats regarding the limitations and validity of the study are also made.

Relevance assessment and research elements: The topic of the dissertation study is particularly relevant and relevant as a research focus and orientation in the context of the severe internal political crisis of a structural-functional type that has been swirling for more than three years, in which almost all political institutions and organizations are involved and which generates a high degree of civil participation in various forms. Against the background of prolonged internal political instability, the institution of the National Ombudsman acquires special importance.

The relevance is also emphasized by the fact that, until now, the institution of the National Ombudsman has been the subject of research efforts in only four dissertation studies, which are correctly indicated in the introduction. However, their subject orientation is different from that of Eleonora Ushatova's dissertation, which sets a new perspective and subject of research - "*the interaction of the National Ombudsman with civil society organizations and the institutional participation of citizens in the decision-making process*".

In the introduction, all the necessary elements for an academic work are correctly formulated, namely: object and subject of analysis, goal and tasks, main research hypothesis, which is subjected to verification through the conducted research. All these elements are logically connected both among themselves and with the formulation of the topic and thus, in their entirety, set the "supporting structure" of the study.

The object of analysis is "the institution of the national ombudsman", and **the subject** - "the relationship of the institution with civil society with an emphasis on the right of civil participation".

The aim of the dissertation is: "to examine the possibilities of the institution of the national ombudsman in its relationship with civil activities as structures of civil society in Bulgaria and the potential to institutionalize civil participation in the decision-making process". It is relevant to the research framework laid down in the formulation of the topic and the object and subject of analysis. Thus set, the main goal of the research is traceable and measurable.

The direction of research is determined by two hypotheses. The first of them causally links the activities of the national ombudsman with the degree of civic activity and civic participation, and the second establishes a relationship between the effectiveness of the national ombudsman institution and the degree of cooperation and interaction with the civil sector.

Scientific literature used and awareness of the PhD student:

The dissertation is provided with a detailed and correct scientific apparatus. The literature used is extensive and relevant to the topic and testifies to a high degree of awareness of the doctoral student on the issues considered in the dissertation work. The list of used literature contains a total of 77 units, of which: 35 monographic studies; 6 articles in scientific journals; 14 institutional studies of non-governmental organizations, including Center for the Study of Democracy, Bulgarian Center for Non-Profit Law, Coalition 200, etc.; 2 authoritative reference publications; 20 laws, regulations and program documents of different nature. Some of the bibliographic descriptions are incomplete (such as those under numbers 11, 16 and 23), but this is most likely a technical omission.

The combined use of sources of different nature has contributed to a multifaceted coverage of the research subject. A good knowledge of the scientific literature on the issue (both Bulgarian and foreign) has been demonstrated, as well as the legal basis regulating the activities of the national ombudsman and NGOs.

In terms of style and language, the development meets the academic requirements. The text is readable and understandable.

3. Evaluation of the obtained scientific and scientific-applied results.

The scientific and scientific-applied results of the dissertation research could be divided into three main areas: (1) *theoretical and propositional*; (2) *conceptual-structural* and (3) *empirical-probative*, each of which is located in the respective structural units of development.

(1) *theoretical results*. Here, the main elements of the theoretical-methodological construction of the study can be highlighted. The first and most important element of this construction is the explicitly defined basic concepts, in this case "civil society" and "civic participation".

The historical development of the concept of "civil society" is traced from antiquity to the present day, carefully selecting emblematic authors for each historical sub-period and presenting their interpretations of the political phenomenon "civil society" in a concise and focused manner.

Of course, in such retrospective reviews, additions or obstructions are always possible, but one should not forget that, precisely because it is subjective, this selection reflects the specifics of the author's reading. In this particular case, the author's preferences are given to Socrates, Plato, Aristotle, Cicero, Locke, Hobbes, Rousseau, Hegel, Alexis de Tocqueville, Marx and Engels, Antonio Gramsci.

In the period of **Antiquity**, the doctoral student discovers the concept of civil society in the context of the subject of citizenship, understood as "belonging to a communal civilized and urban life, subject to virtue and common well-being. Another distinctive point that is clearly highlighted is that in the reasoning of the philosophers of antiquity, civil society is the "good society" that is an integral part of the state.

In the period of **Enlightenment**, in unison with the processes of secularization, the idea evolved, with civil society now being defined in the relationship between civil society and the state. In the context of the distinction between political and civil society (John Locke), the idea of the social contract and the postulation of property as the basis of civil society (Rousseau) gradually crystallized.

And in the **New Age**, civil society, already defined as a "sphere of universal egoism", in addition to emerging as a "specific arena of economic activity", also appears as a predicate for the existence of the state, which is called upon to regulate it (Hegel). In another conceptualization chosen by the doctoral student, it is seen as "a counterbalance to both liberal individualism and state centralization (Tocqueville).

In order for the conceptualization to be objective, key ideological-philosophical counterpoints are highlighted. For example, in opposition to

Hegel's understanding of civil society, the doctoral student singles out that of Marx, according to whom, "the state as a political organization arises from civil society, which is the private, individual life of man." The overview of the historical sub-period of the New Age ends with a presentation of the ideas of Antonio Gramsci, who does not accept that civil society has anything to do with material relations and who defines civil society as "intellectual and spiritual life".

The historical overview of the development of the **civil society concept** ends with a presentation of the modern understanding of the concept. It is derived based on the ideas of Habermas, who understands civil society as "an independent self-organizing public sphere"; Cohen and Artaud, for whom it is "a sphere of social interactions that lies between the economy and the state"; Gellner, whose instrumental perception reduces civil society to "a set of non-governmental institutions" that act as a counterweight to the state; Dahrendorf, who considers civil society only in the sense of "legal balance between individuals", etc.

As a result of the historical review of the concept of civil society, for the purposes of the dissertation research, the doctoral student also came up with her own definition, which reads: "*civil society is a form of organized public life from self-emerging structures, it operates on a voluntary basis, it is independent of the state, but is subject to certain legal norms*".

The definition is operationalized by deriving a set of 6 characteristics.

Another main element of the theoretical-methodological framework of the dissertation research is the definition of **civil movements** and **non-governmental organizations** as the main actors of civil society.

The reasons for the emergence of civil movements as a specific product/variety of social movements from the 60s of the 20th century are examined. This evolution has been traced through the lens of various theories such as: political alienation; social change; the mobilization theory, etc.

Civil movements are typified in terms of purpose, change of values, direction and speed of change, strategy and tactics of action. They are also characterized in terms of structure, recruitment of leaders and goals. Two emblematic examples of civil movements that succeeded in mobilizing significant public support are also cited: the movement against shale gas extraction (2011-2012) and the movement, part of a pan-European campaign, against the ASTA trade agreement (2012) (infringement of intellectual property rights on the Internet).

As for the second significant actor of civil society – NGOs, they are presented and typologized according to the Law on Non-Profit Legal Entities and a historical overview of their development in Bulgaria after 1989 is presented. Civic participation conceptualized in the context of the democratic political process. Demarcation lines with related concepts such as "political participation"

and "social participation" have been correctly established. Sarah White's typology of civic participation based on the criterion of "level of participation" is also presented. According to this criterion, four types of civic participation are identified - nominal, instrumental, representative and transformative.

The importance of civil participation is highlighted by examining some normative documents that regulate it. Such a document, for example, is the Guidelines for Citizen Participation in the Decision-Making Process, adopted by the Committee of Ministers of the EU in 2017.

From the point of view of the presence or absence of normative regulation, the doctoral student identifies the civic participation of "extra-institutional" and "institutional".

Within the framework of the institutional form, the referendums held in our country in the period 2013-2016 were examined. Apart from referendums, another "easier and more accessible" but "much less effective" form of civic participation, according to the doctoral student, is the signature. The concluding paragraph of the first chapter focuses on the Law on Direct Participation of Citizens in State Power and Local Self-Government, which, in practice, normatively institutionalizes citizen participation in public and political life in Bulgaria.

(2) conceptual-structuring results: This category includes the results resulting from the conceptualization of the Ombudsman institution regarding the state of civil society in Bulgaria. An evaluative historical and functional overview of the Ombudsman institution in the European and Bulgarian context was made, with an emphasis on the Swedish experience (second chapter).

Some key derivatives/varieties of the institution are highlighted, such as "national (parliamentary) ombudsman, local ombudsman, European ombudsman.

The legal regulation of the powers and activities of the Ombudsman institution in Bulgaria is explained in detail. When presenting the basic principles and legal regulations of the National Ombudsman's activities, as an intriguing scientific-applied result, one should note the report compiled by the doctoral student on the number of complaints and citizens served by the National Ombudsman by year (see: table 1, p. 87).

The ombudsman's communication channels with civil society have been identified and explained. Such are, for example, the Consultative Constitutional Council under the Ombudsman; The Public Council for the Rights of the Child. The Expert Council on Discrimination Problems; The Supervisory Board under Art. 1 of the Law on Persons with Disabilities, etc.

Special attention is paid to the role and activities of the ombudsman during crises. It is illustrated by the description of two cases from the Bulgarian practice – the national protest from the summer of 2013 and the protest of mothers of disabled children from 2016. They are theoretically conceptualized through Rosenvallon's theory of "counter-democracy" arising from "democratic mistrust". The role of the ombudsman during the Covid-19 pandemic, which shook all societies in a particularly painful way, was not forgotten.

As another important scientific and applied result, the assessment of the state of civil society in Bulgaria, presented through the prism of the Index for the sustainability of the civil sector, can be highlighted.

Based on research by the Trust for the Development of Civil Society, the doctoral student presents 6 periods in the development of civil society in Bulgaria and they are: first 1988-1989; second 1989-1990; third 1992-1996; fourth January-February 1997; fifth 1998-2006; sixth 2007 to now. What is striking about the periods thus structured is that they are not reciprocal in scope and some of them are non-overlapping. Chapter three ends with conclusions about the state of the civil sector in Bulgaria.

(3) empirical-trial results: This category of results from Eleonora Ushatova's dissertation research is one of the most interesting and significant, on the one hand, because it summarizes the data from the author's qualitative empirical research, on the other hand, because it synthesizes to the greatest extent her personal experience from working in the civil sector. A total of 13 in-depth interviews were conducted with two categories of respondents – representatives of the Ombudsman's administration and representatives of NGOs. The questionnaires on which the interviews were conducted are presented in annexes 1 and 2, and in annex 3 a named list of the respondents with specified positions and institutional/organizational affiliation is presented.

Methodology used: Applied research methods – content analysis; case descriptions and in-depth interviews, are appropriate for the purposes of the dissertation research, complement each other and provide an opportunity to "mine" acceptable authorial contributions.

Evaluation of the performance of the assigned tasks and the achievement of the goal: Based on the presented overview of the obtained scientific and scientific-applied results, it can be categorically concluded that the research objective of the dissertation research and the set tasks have been fulfilled.

4. Evaluation of scientific and scientific-applied contributions.

In the self-assessment of the contribution moments in the dissertation, a total of 5 contribution moments were identified - two defined as "scientific" and

three with a "scientific-applied character". Without disputing the self-evaluation of the contributing moments, for the purposes of this review I allow myself to paraphrase them as follows:

1. An original and specific, so far unexplored, subject of analysis is set, namely – the opportunities that this ombudsman institution provides for civil participation of movements and NGOs (scientific);

2. Identification of theoretical-methodological "white spots" in the conceptualization of the Ombudsman institution (scientific);

3. The role of the ombudsman during crises of different nature was analyzed (scientific-applied);

4. Empirical analysis of the Ombudsman institution in Bulgaria through the description of specific cases from practice and analysis of the specific experience of key NGOs (scientific-applied).

5. Evaluation of publications on the topic of the dissertation.

There are a total of three publications on the topic of the dissertation, two of which are in collections of scientific conference papers and one in an authoritative scientific journal ("Political Studies"). In terms of content, the publications reveal essential structural elements of the dissertation and meet the criteria for scientificity.

6. Evaluation of the abstract.

The abstract correctly and fully reflects the content of the dissertation work.

7. Critical notes, recommendations and questions

I will refrain from self-serving critical remarks due to the fact that I am aware of Eleonora Ushatova's dissertation work in progress, in my capacity as a reviewer of the version discussed at the internal defense. I am pleased to note that the doctoral student took into account and reflected the constructive remarks and recommendations made by the members of the departmental council. After editing, the work has acquired a comprehensive, complete and academically compliant look.

However, I am tempted to ask the following question: *According to the doctoral student, which of the former National Ombudsman of Bulgaria was "the bravest to fight with the institutions", protecting the rights of citizens?*

8. Conclusion

The dissertation fully meets the national requirements under Art. 2b, para. 2 and 3 of LDASRB et al. Art. 24, para.1 of the Regulations for the

Implementation of the LDASRB, on the basis of which, I propose to award Eleonora Ushatova with the to award the educational and scientific degree "Ph.D."!

September 30, 2023
Sofia

Signature: .....